

КОНТЕКСТТІ ОҚЫТУДА КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ МӘТІНДЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мұқтарова Айгүл Ерболқызы

muktarova.a@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ «Шетел тілі: екі шетел тілі» білім беру бағдарламасының
1 курс магистранты, Нұр-сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Г.И. Байғунисова

Көркем мәтін әрқашан стильдің өзекті мәселелерінің бірі болып келеді. В.В. Виноградов В.В. Винокур сияқты көптеген ғалымдар мен атақты филологтар бар. Көркем мәтінге негізделген зерттеулер жүргізген И.Р.Гальперин мен Р. Джейкобсон. Ашурованың ойынша көркем әдебиет мәтнінде байланыстырудың белгілі бір түрі берілген, автордың алғашқы коммуникативті белсенділігі және оқырманның қайталама коммуникативті белсенділігі сипатталады.

Көркем мәтіннің басты мақсаты - автордың қиялы әлемін бейнелеу. Көркем мәтіннің ең ерекшелігі оның эстетикалық қызметі, ол оқырманға мәтіннің лингвистикалық формасымен де, концептуалды мазмұнымен де әсер етеді. Мәтін эстетикасы бейнелеу, бағалау және эмоционалдылық категорияларымен тығыз байланысты, сондықтан мәтіндік теориядағы мәдени қызығушылықтың келесі шеңберіндегі осы категорияларды талдау және олардың ауызша түсіндірмелері.

Антропоцентрлік сипат – көркем мәтіннің тағы бір маңызды қасиеті. Антропоцентризм қағидаты - бұл тіл үйренудің адамдармен тығыз байланысты екенін көрсететін қазіргі тіл білімінің өзекті мәселесі. Бұл мәселе В.В. Виноградов, Ю.Н. Караулов, В.А. Маслова және т.б ғалымдардың еңбектерінде баяндалады. Сондықтан, көркем мәтіннің антропоцентристік көзқарасы «тілдік тұлға» мәселесін зерттеуді қажет етеді. Көркем мәтіндегі тілдік тұлға екі түрде ұсынылған: автор образы және кейіпкер бейнесі.

Көркем мәтіннің маңызды белгілерінің бірі - оның орналасуы және көп өлшемділігі. Бұл мәселеге әртүрлі көзқарастар бар. Тураеваның көзқарасы бойынша қабаттарды екі түрге бөлуге болады: үстірт және терең. Беткі қабаты фонетикалық, морфологиялық, лексикалық және синтаксистік деңгейлерді қамтитын лингвистикалық формалармен айналысатын сөздік қабат ретінде түсіндіріледі. Терең қабат концептуалды ақпараттарды қамтиды және автордың адамгершілік құндылықтары мен эстетикалық көзқарастарын қамтитын оның дүниетанымы мен әлемнің жеке бейнесін ашатын прагматикалық ниеттерін ұсынады. З.Л. бойынша Хованов қабаттары эстетикалық, композициялық және лингвистикалық болып бөлінеді. М.П. Брендтер композициялық, эмоционалды және психологиялық сияқты деңгейлерді анықтайды. Сонымен қатар, кейбір ғалымдар [1, 52 б.] оқырманға эстетикалық әсер ету мүмкіндігі ретінде түсіндіруге болатын мәтіннің прагматикалық деңгейін ұсынады. Кейбір ғалымдар мәтіннің стилистикалық деңгейін ажыратады [2, 88 б.].

Стилистикалық деңгейдің талдауы:

1. Стилистикалық категориялар: эмоционалдылық, имплиценттілік, интертекстуалдылық, модальділік және бейнелеу;
2. Стилистикалық әдістер мен экспрессивті құралдар;
3. Басымдылық стилистикалық құрылғылардың, кілт сөздердің, интертекстуалды ауызша белгілердің, тырнақшалардың және т.б.
4. Мәтіндік ассоциативті байланыстар контекстте көрінетін сөздердің орналасуы мен олардың мағыналарына негізделеді.

Сонымен қатар, кейбір ғалымдардың пікірі бойынша көркем мәтіннің көркемдік деңгейі бар [3, р.19]. Мәдени деңгей жеке және ұлттық-мәдени құндылықтарды, тарихи, саяси, әлеуметтік, діни идеялар мен оқиғаларды білуді көрсетеді. Мәдени ақпарат тілде

тілдік формалар арқылы ұсынылады: сөздер, тіркестер, фразеологиялық бірліктер, мәтін үзінділері.

Кейбір ғалымдар көркем мәтіннің танымдық деңгейіне назар аударады. Танымдық деңгей мәтіннің эстетикалық функциясымен тығыз байланысты және автордың дүниетанымы мен оның эстетикалық сенімін көрсететін әлемнің жеке бейнесін ұсынады [4. 40 б.].

Түсіндіруде көп мәтінді құрылым ретінде әдеби мәтін оның тілдік және экстралингвистикалық факторларының тұтастығы, мәтіннің беткі және терең қабаттары, стилистикалық, коммуникативті, прагматикалық, мәдени, танымдық және эстетикалық аспектілері қарастырылады.

Ағылшын тілін үйренуге арналған әдеби мәтіндерді түпнұсқа түрінде де (жоғары деңгейлерімен), сондай-ақ жеңілдетілген бейімделген нұсқалар түрінде де қолдануға болады (мысалы, Oxford Graded Readers, Pearson English Readers, Macmillan Readers, т.б.) Сабақта және өз бетінше білім беруде жұмыс істеу үшін Осы мақсатта сіз студенттерге өнер туындыларының келесі түрлерін ұсына аласыз: әңгімелер, өлеңдер, романдар, пьесалар, лирика.

Ағылшын сыныптарында көркем әдебиетті қолданудың бірнеше әдістері бар. Төменде сабақта жұмыс істеуге арналған кітап үзіндісіндегі сабақтың болжамды компоненттерін қарастырамыз.

1 кезең. Қыздыру: қыздыру студенттерге жұмыстың тандалған бөлігінде қарастырылатын тақырып туралы ойлана бастауға көмектеседі. Тапсырмаға арналған идеялар: тақырыпты қысқа талқылау, тақырып бойынша викторина (викторина немесе «ойын»), тақырып бойынша ми шабуылы лексикасы.

2 қадам. Оқымас бұрын: Бұл қадам жылынуға сәйкес келуі мүмкін. Мұндай міндеттер мыналарды қамтуы мүмкін:

– Мәтіннен ең қиын сөздерді алдын-ала оқыту. Мұндай сөздер көп болмауы керек, өйткені әдеби шығармамен жұмыс жасаудың мақсаттарының бірі - тілдік болжам жасау шеберлігін дамыту. Егер сіз оқымас бұрын тым көп жаңа сөздерді енгізсеңіз, бұл мәтін тым күрделі екенін немесе мәтінмен жұмыс істеуге аз уақыт кететінін білдіреді.

– Мазмұнын күту. Оқушыларға мәтіннен бірнеше негізгі сөздерді көрсетіп, фрагменттің не туралы болатынын болжауын сұраңыз. Егер сіз пьесамен жұмыс жасасаңыз, сол мақсат үшін бірнеше үзінді келтіріңіз.

– Болжау. Мәтіннің бірінші абзацын студенттерге оқыңыз (кітаптары жабық болуы керек). Оларды келесіде не болатынын болжауға шақыр.

3 кезең. Біз мәтіннің тілімен жұмыс жасаймыз: Бұл кезеңде мәтіннен лексиканы толығырақ пысықтай аласыз. Жұмыстан бірнеше сөздерді және / немесе сөз тіркестерін таңдап, мәтіннен мәтінді тауып, контекстен олардың мағынасын тапқандарын сұраңыз. Мұндай жаттығу оларға ағылшын тіліндегі әдебиеттерді әрі қарай ләззатпен оқу үшін қажетті тілдік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Мұнда сіз автордың сөйлеу мәнерін қарастыра аласыз. Оқушыларды, мысалы, кейіпкерді суреттеу үшін сөздерді таңдауға шақырып, тандалған лексика негізінде автордың кейіпкерге деген көзқарасын түсіндіруге шақырыңыз. Бұл оң, теріс немесе бейтарап па?

Қорытындылай келе, «көп оқыған көп нәрсені біледі» деген нақыл сөз бар. Оқудың артықшылықтары жалпыға белгілі, бірақ ағылшын тілінде оқудың артықшылықтары көбінесе елеусіз қалады. Біріншіден, көркем әдеби - жаңа лексиканың тамаша көзі. Аталған жанрлардың әрқайсысы студенттердің сөздік қорын байыта алады және бұрын үйренген сөздер мен сөз тіркестерін есте сақтауға көмектеседі. Алайда, әдеби мәтіндер грамматикалық құрылымдар мен лексикалық бірліктердің табиғи қызметін көрсетіп қана қоймай, сонымен бірге барлық 4 тілдік дағдыларды дамытуға көмектеседі: оқу, тыңдау, сөйлеу және жазу.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ашурова Д.У. Мәтін лингвистикасы-Ташкент: Тафаккур қаноти, 2012. – 85-98 б.

2. Джейкобсон Р. Тіл білімі және поэтика // Стыль және тіл, 1960. – 273 б.
3. Рашидов А.С. Түсіндіру және оның коммуникациядағы ерекшеліктері // Ғылыми журнал. № 5 (18), 2017. – 71 б.
4. Базарова Л.Б. Оқу арқылы шет тілін үйрену // Ғылым және білім Бүгін. № 5 (16), 2017. – 40 б.